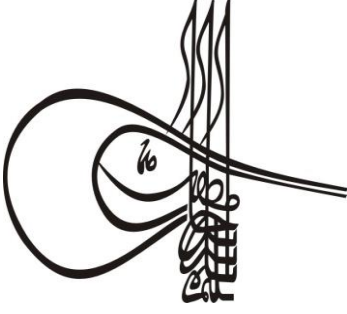

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/10, p. 81-100

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12004>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

☞ **Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Adem EFE – Prof. Dr. Fazli POLAT

This article was checked by iThenticate.

WILSON'A GÖRE SEKÜLERLEŞME

Ömer Faruk DARENDE - Mehmet Ali KİRMAN ***

ÖZET

Modernleşmenin oluşturucuları olarak adlandırabileceğimiz Sanayi Devrimi, kültürel devrimler, rasyonalizasyon, teknolojik gelişmeler toplumsal değişimin çok hızlı bir şekilde yaşanmasına sebep olmuştur. Bu değişimle birlikte geleneksel toplumdan modern topluma geçiş kademeli olarak birçok ülkede görülmeye başlamıştır. Bu bağlamda modern toplumlardaki gündelik yaşam ve değerler kuramcılar tarafından mercek altına alınmış ve sonucunda da çok farklı kuramların ortaya atılmasına sebep olmuştur. Modernleşmenin doğal ve kaçınılmaz bir sonucu olarak değerlendirilen sekülerleşme tezi de bu kuramlar arasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Sekülerleşme tezi Marx, Weber, Comte ve Durkheim gibi klasik sosyologlar başta olmak üzere neredeyse bütün sosyologların tartışma konusu hâline getirdiği en önemli paradigmalardan birisidir. Oldukça eski bir geçmişi olan sekülerleşme düşüncesi birçok farklı sosyolog tarafından süreç içerisinde çok farklı şekillerde yorumlanarak daha da zengin bir içerik kazanmıştır. Başlangıç aşamasında, modern değerleri benimseyen ve geleneksel kurumlar yerine modern kurumları işler hâle getiren toplumlarda dinî düşünce, pratik ve kurumların önem yitimine uğrayacağını ileri süren sekülerleşme tezi, bireysel olarak da bu sürecin yaşanacağını ve dahası din olgusunun zamanla ortadan kalkacağını iddia ediyordu. Bu bağlamda sekülerleşme tezi üzerine Wilson'ı diğer birçok klasik sosyologdan ayıran en temel farkın Wilson'ın modern toplumlarda din algısı olduğu açıkça ifade edilmelidir. Ona göre toplumları bir arada tutan ve bu nedenle mutlaka var olması gereken din, önemi azalan, görece güçsüz fakat sürekli bir kurtuluşa erme arzusu ve arayışı içerisinde olan insanoğluna teselli sağlayan bir olgu olarak kalacaktır. Bununla birlikte, yorumsal farklılıkların ortaya çıkardığı tezler karşı anti-tezler oluşturulmuş ve sonucunda sentez denilebilecek düşüncelere ulaşılmıştır. Özellikle 1980'li yıllardan sonra bazı sosyologlar tarafından dinî canlanma olarak ifade edilen dikkat çekici gelişmeler dinin toplumsal önemini yitirmediği gibi daha da önemli bir konum elde ettiği şeklindeki yorumların ortaya

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, El-mek; darend@ksu.edu.tr

** Prof. Dr. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Din Sosyolojisi ABD Başkanı, El-mek; makirman@cu.edu.tr

çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda bazı düşünceler diğerlerinin önüne geçmeyi başarmış ve kalıcı hâle gelebilmiştir. Tekrar tekrar ele alınan sekülerleşme tezi daha uzun yıllar tartışılacak konular arasında yer alacak gibi görünmektedir. Tam da bu noktada, özellikle yapmış olduğu sekülerleşme tanımı ile en çok atıfta bulunulan ve bir o kadar da eleştirilere maruz kalan bununla birlikte sekülerleşme tezinin anlaşılmasında ve toplumsal farkındalığın oluşmasında çok büyük çabaları olan Bryan Ronald Wilson'ın teze yapmış olduğu katkılar bu çalışmada ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sekülerleşme, modernleşme, bireysel dindarlık, yeni dinî hareketler, toplumlaşma.

SECULARIZATION ACCORDING TO WILSON

ABSTRACT

The Industrial Revolution, cultural revolutions, rationalization, technological developments, which we can call the constituents of modernization, have led to rapid social change. With this change, the transition from traditional society to modern society gradually began to appear in many countries. In this context, the everyday life and values in modern societies have been under the spotlight by the theorists and have resulted in the introduction of very different theories. The secularization thesis, which is regarded as a natural and inevitable result of modernization, has a very important place among these theories. The secularization thesis is one of the most important paradigms that almost all sociologists, such as classical sociologists Marx, Weber, Comte and Durkheim, have rendered a matter of debate. The secularization thought, which has a rather old history, has been interpreted by many different sociologists in many different ways in the process and gained a richer content. In the onset process, the secularization thesis, which advocated the adoption of modern values and the loss of the importance of religious thought, practice and institutions in societies that brought modern institutions to work instead of traditional institutions, claimed that this process would be experienced on an individual basis. Over time, anti-theses have been created against the theses that interpretive differences have revealed, and the conclusions have been reached that can be called synthesis. Noteworthy developments, especially expressed by some sociologists after 1980s as religious revival, have led to the emergence of interpretations that religion has taken on an even more important position as it has not lost its social significance. In this context, some considerations have succeeded in getting ahead of others and have come to a permanent state. The thesis of secularization argued out recurrently seems to take place among the issues to be discussed for many years. At this point, the contributions made by Bryan Ronald Wilson, who has made particularly great contribution to the understanding of the secularization thesis and to the formation of social awareness, together with the definition of secularization, which has been cited at the most and subjected to criticism, will be tried to reveal in this study.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/10

STRUCTURED ABSTRACT

The suggestion of Heraclitus "You never step into the same river twice." is one of the clearest expressions of change. With this proposition, Heraclitus tried to dynamize an idea that emphasizes the change seen in the society together with the individual and advances the essence of everything in the nature. Starting from this point of view, it is not wrong to say that social change is very effective in the development of sociological thought and in the formation of new concepts which are different from each other. Indeed, many thinkers have expressed their ideas in the context of social change theories and contributed to the formation of a rich literature.

One of the most important parameters of social change is undoubtedly the theory of modernization. Modernization is not a concept that appears out of nowhere. On the contrary, it is a process that is claimed to continue according to many sociologists. Because it is defined as a process, it is possible to mention the existence of many constituents that occur in different periods such as Industrial Revolution, cultural revolutions, increase of rationality, technological and communicative developments. These events, which have radically altered social life, create a reflexive effect and make change permanent. The events change the society, and the changing society paves the way for these and similar events to happen again and in different dimensions. The paradigm that sociologists interpreting events from the perspective of modernization most undoubtedly puts excessive emphasis on is the theory of secularization. It is clear how accurate a determination has been made when considering the academic studies done in relation to this. In this respect, it is appropriate to give general information about the theory of secularization in this study. On the other hand, Bryan R. Wilson, who can be described as one of the sociologists who has the most say over the theory of secularization, is at the center of this work.

The aim of this article called "*Secularization According to Wilson*" is to emphasize the contribution of Wilson, who has occupied a very important place in the discussions of secularization paradigm, and to express his ideas that distinguish him from other sociologists. "By secularization is meant the process whereby religious thinking, practice and institutions lose social significance." (2016: 6). It can be said that the most important contribution of Wilson in the literature search made in this direction is the definition of secularization. However, Wilson insisted that religion which provides social order should continue to exist as a foundation provider of unity and integrity even in modern societies, and insisted that it must be, to the contrary of sociologists who claim that the phenomenon of religion will not only lose its significance but also will disappear in modern societies.

One of the most important ideas that separates Wilson from other sociologists is related to religious revival, as well as new literary concepts such as '*societalization*'. According to many sociologists, including Peter Berger, the religious revival seen in modern societies in particular is seen as sufficient to disprove the secularization thesis. Wilson, on the other hand, stated that the new formations, called religious revivalism, should also be considered as secularization. According to him, the emergence of

such new religious movements is one of the signs that religion has lost importance in social and even individual sense.

Numerous studies have been carried out on secularization. New ideas and interpretations have been put forward in the direction of these studies and it has been seen that different dimensions such as desecularization, religio-secular are included in the discussion. In this context, Bryan R. Wilson, who devotes much of his academic life to the idea of secularization, has been found to be in the background more than some sociologists, and this work has been deemed necessary to solve this problem.

In the course of the preparation of this article, a literature search was conducted to identify Bryan R. Wilson's views and contributions to the thesis. Although the author's huge amount of academic studies on the secularization paradigm seems to be a challenge;

- his definition of secularization that has been much and commonly – cited
- his emphasis on the universality of the secularization thesis, in other words, his claim that secularization can be seen in every society
- his opposition to the argument that religion will disappear in modern societies where secularization is seen
- his contribution to rich the literature by adding new concepts like '*societalization*', '*secularized religions*'
- his believing that the individual has developed a more rational understanding of thought through the idea of individual secularization
- his emphasis that religion and science are not in conflict with one another, but support each other
- his statement that the new religious movements are secularized religions

can be said to have contributed to Wilson's generalization of secularization in general terms.

As a result; Wilson said a lot on secularization thesis. Our mission is to convey what he has said to the future generations. What he has said must be taken seriously. Wilson is one of the major thinkers whose works and contributions must be carried forward in the context of his works and his ideas are to be carried forward in the future, presenting broad horizons about the theory of secularization both in the literature and in future generations. Findings found in this article and expressed as Wilson's contributions to the paradigm of secularization will be highly productive for researchers who will work on secularization. In addition to this, it is important to know that such work needs to be done in the future in order to preserve of a significant value like Wilson.

Keywords: Secularization, modernization, individual piety, new religious movements, societalization.

1. GİRİŞ

Din ve toplum ilişkisine değinmesinden dolayı genelde sosyoloji, özelde ise din sosyolojisi alanında sekülerleşme tezi üzerine birçok eser kaleme alınmıştır. Başlığında ‘*sekülerleşme*’ kelimesinin geçtiği gerek Türkçe gerek farklı dillerde yapılan çalışmaların din sosyolojisi alanına çok büyük katkılar sağladığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra ‘*modernleşme*’, ‘*laiklik*’, ‘*din ve toplum ilişkileri*’, ‘*toplumsal değişim-dönüşüm*’ vb. birçok konu başlığı da sekülerleşmeyle ilgili olması nedeniyle dikkat çeken ve geniş okuyucu kitlesine ulaşan argümanlar arasındadırlar. Çok bir zaman geçmemesine rağmen geriye dönüp bakıldığında, genel içerik sekülerleşme olmak üzere, bu tez doğrultusunda sosyoloji alanında kayda değer bir kaynak birikiminin ve daha entelektüel tartışma ortamlarının oluştuğunu ifade etmek çok da sıra dışı görünmemektedir (bkz. Darende 2015).

Eserlerin bu kadar çok farklı başlıklardan oluşmasının başlıca iki nedeni var: ilki; sekülerleşme konusunun çok çeşitli perspektiflerden ele alınması. Klasik olarak adlandırabileceğimiz sosyologlar sekülerleşme süreci ile ilgili geniş birikimlerini ortaya koydukça tez üzerine yeni fikirler ve görüşler de ortaya çıkmakta gecikmemiştir. Söz gelimi Max Weber “*dünyanın büyüünün bozulması*” (Koshul 2005: 9-17) ifadesini kullanarak sekülerleşmenin genel bir tanımını yapmıştır. Weber’e göre rasyonelleşme, dinî olguları toplumsal hayatın dışında bırakarak dünyanın büyüden arınmasına yardımcı olacaktır. Tez üzerine yoğun çalışmalar yapan bilim insanları arasında zamanla fikir ayrılıkları görülmeye başlamıştır. Başlangıçta sekülerleşme tezine destek veren fakat yıllar sonra bu görüşünü değiştiren Peter Berger sekülerleşme tezinin yanlışlandığını, özellikle yakın geçmişte görülen dinî canlanma belirtilerini delil göstererek ortaya koymaya çalışmıştır (Berger 2008: 23-7). Bu görüş ayrılıkları kısmen önemsiz olarak düşünülürken diğer taraftan bu süreci bütünüyle yok sayan görüşler de toplumsal alanda önem kazanmaya başlamıştır. İleri sürülen sekülerleşme tezlerine karşı yeni tezler ortaya atılmıştır. Her iki görüşü bünyesinde barındıran ve kısaca ‘*seküler-dindar*’ olarak ifade edilen düşünceye dayalı çalışmaların da son yıllarda artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bununla ilgili olarak, içinde yaşadığımız dünyayı tanımlamada yeni bir modele ihtiyacımız olduğu, bu modelin birbirini dışlayıcı bir şekilde ne seküler ne de dinî olması zorunluluğunun bulunduğu; bilakis dinî ve sekülerin dünya üzerindeki bireylerde gruplarda ve toplumlarda aynı zamanda ortaya çıkan dinî ve seküler olguların karmaşık bir birlikteliğini ifade etmesi gerekliliği dile getirilmiştir (bkz. Marty 2003; Kirman 2015).

İkinci olarak, sekülerleşme konusunun, din ile birebir ilgili olması nedeniyle toplumsal anlamda büyük önem taşıması ve bu öneminin kesintiye uğramadan devam etmesi söylenebilir. Burada kastedilen ‘önem’ dine atfedilen değer değil, sekülerleşme tezinin sürekli olarak tartışma, araştırma konusu yapılmasından kaynaklanan önemdir. Kutsal olanın toplum ve hatta birey nazarında yansımaları sekülerleşme tartışmaları içerisinde yer almıştır ve almaya da devam edecektir. Toplumun din için dinin de toplum için her zaman önemli olduğunu ifade eden Niklas Luhmann (1985: 5-20), dinin tartışmalara, çatışmalara, savaşımlara yol açmasının yanı sıra toplumsal seviyede anlamlar üretmek entegrasyon anlamında en önemli faktörlerden birisi olduğunu belirtmiştir.

Hâl böyleyken sekülerleşme tartışmalarında söz sahibi olan, bu tartışmalara yön veren, anlaşılması yönünde büyük gayretler sarf eden, literatüre yeni kavramlar kazandıran, farklı bakış açısıyla her zaman referans olarak alınan, akademik çalışma mesaisinin büyük kısmını sekülerleşme konusuna harcayan Bryan Wilson’dan bahsetmemek, onun bu konu üzerindeki önemini kaleme almamak büyük bir eksiklik olurdu. Bu zamana kadar kuşkusuz hakkında birçok şey yazılmıştır. Fakat bu çalışmada, Batı kaynaklı olan sekülerleşme tezi ile ilgili olarak Batı coğrafyasından sosyologların Batı kültürü kapsamında görüşlerine yer verilirken, Wilson’un önemini kendi perspektifimizden ele almaya çalışacağız.

Sekülerleşme üzerine yapılan çalışmaların neredeyse tamamında sekülerleşmenin tarihsel seyrine mutlaka değinilir. Fakat bu çalışmada bunun gereksiz olduğu kanaatini taşımaktayız. Amacımız, Wilson'ın sekülerleşme tezine katkılarını ortaya koyarak onu diğerlerinden ayıran hususların altını çizmektir. Bu nedenle giriş kısmında sekülerleşmenin kısaca tanımını yaparak günümüze kadar geçen sürede kuramsal anlamda neler üzerinde tartışıldığını ve Wilson'ın bu tartışmalarda tam olarak nerede durduğunu ifade edilecektir.

Heraklitos'un "*Değişmeyen tek şey değişimin kendisidir.*" sözü değişimi en iyi anlatan sözlerden biri olarak kabul edilir. İnsanlık tarihinin başlangıcından beri en küçük toplumdan en büyük topluma bu değişim ve dönüşümleri görmek mümkündür. Gelecekte beklenenlerin yüksek olması sebebiyle bu değişim süreçlerinin anlamlandırılması görevi de çoğunlukla düşünörlere, bilim adamlarına, din bilginlerine ve en önemlisi de toplumsal anlamda sosyologlara düşmektedir. Anlamlandırmak üzere yola çıkan düşün insanları tartışmalar sonucunda birçok teori üreterek sürece katkı sağlamışlardır.

Günümüze gelindiğinde bu değişimin hızlandığını ve çeşitlilik gösterdiğini söylemek çok da yanlış olmaz. Modernleşmenin sağlamış olduğu olumlu ve olumsuz etkiler küreselleşmenin etkisiyle çok kısa bir zaman içerisinde çok farklı mekânlarda hissedilebilmektedir. Yerel ile uzak olanı diyalektik bir yaklaşımla irdeleyen Giddens, modernleşmenin hızlandırdığı küreselleşme ile zamansal-mekânsal ayrışmanın vücut bulduğunu ve zamanın uzamdan bağımsızlaştığını ifade eder (1996: 17). Bununla birlikte rasyonalite, sanayileşme, şehirleşme, kitle-iletişim araçlarının gelişmesi ve yaygınlaşması ve benzeri olgular beraberinde birçok teorinin oluşmasına vesile olmuştur. Bu teorilerden en etkili ve önemlisi hiç kuşkusuz sekülerleşme teorisidir. Modernleşmenin farklı boyutlarının dinin bir zamanlar sahip olduğu merkezi konumunu zayıflatacağı, bunun hem bireysel hem toplumsal hem de kurumsal boyutta olacağı (Wilson 2016: 3) yönündeki inanç ilk başlarda bütün klasik sosyologların ortak görüşü haline gelmişti. Zamanla bu teorinin gerçekleşmemesi, aksine dinin önemini koruması (toplumsal anlamda olmasa da bireysel anlamda) (Kirman 2005), hatta büyük bir dinî canlanma ve çeşitliliğin gerçekleşmesi, '*dinimsi*' (Ertit 2014) hareketlerin görünürlük kazanması bazı klasik sosyologların düşüncelerini değiştirmelerine sebep olmuştur. Olgunluk yıllarına geldiğinde, yapmış olduğu hatadan döndüğünü içtenlikle ifade eden Peter Berger, dinî canlanma söylemini kullanarak sekülerleşme karşıtı görüşü benimseyen en önemli sosyologlar arasında yerini almıştır. Klasik Sekülerleşme Tezi karşısında artık Yeni Paradigma boy göstermeye başlamıştır. Sekülerleşmeye karşı *de-sekülerleşme* (Berger 1999) dillendirilir olmuştur. Marjinal olarak adlandırılan ve karizmatik liderleri olan yeni dinî oluşumları (Kirman 2010) dinî canlanma olarak ortaya koyan ve sekülerleşme değil, de-sekülerleşmenin yaşandığını vurgulayan Harvey Cox (2001), halk desteğini alan örgütlenmelerin bu tarz hareketler olduğuna vurgu yapmıştır. Bununla da kalmayıp yeni oluşumlar gündeme getirilmiştir. Her iki tezin birlikteliği üzerine kurulu yeni bir görüş olan *religio-seküler* görüşleri hiç de azımsanmayacak taraftar edinmeyi başarmıştır. Gündelik hayatta dinî veya seküler sembollerin, kavramların, teknolojik getirilerin içselleştirilmiş olarak bir arada bulunduğu ve kullanıldığı da dile getirilmiştir (bkz. Marty 2003; Kirman 2015).

Bütün bu gelişmeler olurken Wilson bu tartışmaların neresinde yer almaktaydı? Dinin toplumsal öneminin azaldığı yönünde fikir ortaya atan klasikler arasında mı yoksa gelişmeler sonucunda fikrini değiştirip dinî canlanma yönünde gelişmeler olduğu fikrini savunan yeni paradigmatçılar arasında mı kendine yer edinmişti? Wilson gelişmeler ve artan tartışmalar doğrultusunda fikir değişikliğine giden sosyologlar arasında yer almaz. Başlangıçta neyi savunuyorsa sonrasında da o görüşünü destekler nitelikte çalışmalar yapmıştır. Bu bağlamda onun eserlerini değerlendirirken genel eğilim onun klasikler arasında yer aldığı yönündedir. Böyle bir yaklaşım işin kolayına kaçmak olurdu. O nedenle, Wilson'ı herhangi bir gruba dâhil etmenin yapmış olduğu katkıyı kısıtlayacak nitelikte olacağı görüşündeyim. Bunun için bir örnek vermek gerekirse,

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/10

dinin toplumsal önemini azalacağını ve zamanla dinden eser kalmayacağını ifade eden klasik sosyologlara karşı o, dinin toplum nezdinde eski şaşalı günlerini arar hâle geleceğini istatistiklerle destekleyerek ortaya koymaya çalışsa da, dinin toplum için gerekli bir olgu olduğu görüşünü her zaman muhafaza etmiştir (Wilson 2016: 20-3).

Peki, Wilson'ı diğer sosyologlardan ayıran, yani onun sekülerleşme tezi konusunda farklılığını ortaya koyan görüşleri nelerdir? Bu çalışmanın temel amacı bu farklılıkları başlıklar altında ifade etmeye çalışmaktır.

2. EVRENSEL TANIM

Sekülerleşme tezi ile ilgili yapılan çalışmaların önemli bir kısmı Wilson'u destekler nitelikte ifadeler içerirken, bir kısmı da desteklemeyen, hatta karşıt ifadeler içermektedir. Oysaki düşünceler ve görüşler zıt olsa da, ortak olan nokta Wilson'ın sekülerleşme tezi üzerine yapmış olduğu tanımdır. Wilson'a göre sekülerleşme bir süreçtir ve bu süreç içerisinde dinî düşünce, pratik ve kurumlar sosyal önemlerini kaybetmiştir. *“Bir düşünme şekli, belirli pratiklerin uygulanması ve bu düşünce ve pratikler yapısının örgütlenmesi ve kurumsallaşması olarak hem topluluk hem de bireysel seviyede – din önemini kaybetmiştir.”* (Wilson 2016: 27). Wilson'ın yapmış olduğu bu tanıma pek çok sosyolog tarafından atıfta bulunulmuştur. Bundan dolayı, Wilson'ın sekülerleşme tezine ne derece hâkim olduğu, literatüre kavram ile ilgili ne kadar kalıcı ve etkili bir anlam bıraktığı ve düşünceleri ile eserlerinin gerçekten de ne kadar çok çalışılmayı hak ettiği anlaşılmaktadır.

Wilson, sekülerleşme tanımını detaylandırmak adına din ve toplumsal değişim üzerine gözlemlerini ve araştırmalarını birçok eserinde dile getirmiştir. Bu bağlamda; genelde dinî kurumlar, özelde kiliseler hem maddi hem manevi boyutta kayıplar yaşamıştır. Bunda en etkili kurum ise siyaset olmuştur. Bununla birlikte seküler kurumlar bir zamanlar egemen güç olan dinî kurumların birçok işlevini devralmıştır. Bireysel boyutta ise teknoloji ve bilimin hızlı gelişimi insanoğlunun dikkatini dinî olgulardan seküler olgulara yöneltmesine sebep olmuştur. Bir zamanlar bütünüyle dine vakfedilen zamanın azalması dinî kurumların zayıflamasına yol açmıştır. Hem bireysel hem de toplumsal davranışlar göz önüne alındığında, dinî ahlâkî kuralların teknik ölçütlere uyum sağlayan talepler ile yer değiştirdiğini gözlemleyen Wilson, sekülerleşme göstergelerini daha açık hâle getirerek (Wilson 1982: 149) tezin önceki tanımını genişletmiştir. Sekülerleşmenin çok boyutlu olduğunu gösteren bu tanım, dinin sosyal sistemdeki yerini, dinî kurumların sosyal saygınlığını ve bireysel inançlar ve davranışları kapsadığı için oldukça önemli bir tanımdır.

Wilson sekülerleşme tanımını oluştururken dinî pratik, organizasyonlar ve düşünce üzerinde analizler yaparak elde edilen istatistiksel verileri bilimsel olarak kullanmayı başarmıştır. Belki de bu tanımın bu kadar etkili olmasının nedeni budur. İnsanların kilise üyelik yüzdeleri, kiliseye katılım ve devam etme sıklıkları geçmişteki rakamlarla kıyaslanarak geçerli verilerin elde edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca dinî organizasyonların nüfuz etkililiklerinde görülen zayıflamanın tespit edilmesi de sekülerleşme tanımına katkı anlamında kullanılmıştır. Tanımda geçen dinî düşünce belki de ölçülmesi en zor olan kısımdı. Bireylerin farklı sebeplerden dolayı uygulamaları ve düşünceleri aynı olmayabilirdi. Buna rağmen, Tanrıya, cennet-cehenneme inanç, ahlâk, doğru-yanlış bilinci vb. kavramlar tanım için kullanılmıştır.

Bryan Wilson'ın yapmış olduğu sekülerleşme tanımında kurumsal değişim ve dönüşüm belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. Kurumları tarihsel süreç içerisinde değerlendirmeye alan Wilson, bu bağlamda geçmiş ile sonrasını kurumlar düzeyinde kıyaslayarak, kurumların doğaüstücü mantıkla yüklenmiş oldukları vazifeleri ve yerine getirdikleri işlevleri süreç içerisinde daha rasyonel ve pragmatik hâle gelen (değişim geçirerek dönüşen) kurumlara devrettiklerini gözler önüne sermeye çalışmıştır. Kurumsal dönüşümün en belirgin örneğini kilise kurumu üzerinden vermeye çalışmıştır (Wilson 2016: 20-24). Bir zamanlar egemen güç ve her konuda son söze sahip olan kilisenin bu

özellik ve niteliklerini tamamen olmasa da kısmen yitirdiğini ifade etmiştir. Bunun yanı sıra, her toplumun temelini oluşturan diğer kurumlarda da bu sürecin yaşandığını ve değişimi köklü bir şekilde hissettirdiklerini söyleyebiliriz. Örneğin; bilim ile din arasında yaşanan gerilimin temel sebebi olarak bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bireyin rasyonalitesini artırması ve hem rasyonalitenin hem de teknolojinin gündelik hayatın parçaları haline gelmeleri Wilson tarafından ortaya konmuştur.

Sekülerleşmenin dinsizlik ile eş anlamlı olduğu düşünülen bir toplumda, sekülerleşme tanımı üzerine yapılan çalışmalar sayesinde bu anlam yanlışlığı büyük oranda ortadan kalkmıştır. Diğer birçok sosyolog ve düşünür kadar Wilson'ın da bu konudaki emekleri ve katkıları göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda modernleşmenin görüldüğü toplumlarda dinin toplumsal öneminde azalma görüleceği ve zamanla geçmişten kalan fonksiyonlarını başka kurumlara devredeceği görüşüne dayanan Wilson'ın tezinde yanlış anlaşılan en önemli nokta, dinin toplumdan tamamen yok olacağı üzerine kurulu ideolojik tezlerle karıştırılmasıdır. Wilson, ısrarla dine karşı olmadığını, toplumların devamlılığı için dinin gerekli bir olgu olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenle de sekülerleşme ile ilgili olan tanımlar ve beraberinde gelen açıklamalar onun bu alandaki ayrıcalıklı konumunu belirginleştirmiştir.

3. EVRENSELLİK

Sekülerleşme farklı ülkelerde, hatta farklı bölgelerde aynı şekilde meydana gelmez: kültürel şartların ve tarihsel olayların özgünlüğü, içerisinde dinin sosyal etkisini kaybettiği sürecin birbirinden farklı her ortamda kendine özgü, belki de benzersiz bir yol takip edeceğini teminat altına alır. Dolayısıyla kaçınılmaz bir duruma sebep olmadığı gibi, tekdüze bir hızla da ilerlediği de ileri sürülemez. Ancak yine de müşterek belli başlı eğilimlerin farkına da varılabilir (Wilson 1998: 48).

Sekülerleşme her toplumda, ancak farklı derecelerde görülebilir. Her toplumun kendine özgü sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik ve teknolojik bir geçmişi vardır. Bununla birlikte küreselleşen dünyada bir toplumda görülen her türlü değişim ve gelişmeler çok hızlı bir şekilde diğer toplumlarda da görülebilmektedir. Bundan dolayıdır ki 'akışkanlık' özelliği gösteren toplumlarda (bkz. Bauman 2006) bilimsel ve teknolojik gelişmeler sekülerleşmenin her topluma özgü bir kavram olabileceğinin kanıtıdır. Son yıllarda modern dünyada dinin yeri ve önemi, bir başka anlatımla sekülerleşme konusu çok tartışılmaktadır. Bu tartışmaların hemen her toplumda bir şekilde yapıyor olması sekülerleşmenin sadece Batı toplumlarına özgü olmayıp evrensel bir olgu olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Ruhban sınıfı, kilise kurumu gibi ifadelerden dolayı sekülerleşme tezinin sadece Batı toplumlarına özgü bir kavram olduğu düşüncesi son derece tartışmalıdır. Her toplum kendi sosyal, tarihsel ve kültürel bağlamında sekülerleşme göstergelerine yaklaşmalıdır. Bryan Wilson sekülerleşme tezine açıklama getirirken Amerikan ve İngiliz toplumlarını ve dinlerini ele almış, kıyaslama yoluna gitmiş fakat sekülerleşme tezinin de evrensel olduğunun unutulmaması gerekliliğini dile getirmiştir. Din sosyolojisi literatürüne katkı anlamında bu farklı yorum göz önünde bulundurulmalıdır.

Sekülerleşme kavramını modernleşme kavramından ayrı düşünmek olanaksızdır. Küreselleşme ve modernleşme kavramları söz konusu olduğunda ise 'Batılılaşma' kavramı hemen dikkat çekmektedir. Nitekim modernleşme ile Batılılaşma ifadelerini birbiri yerine kullanan düşünürler yok değildir. Wilson'ın bu konudaki düşüncesi Weber'in görüşü ile benzerlik göstermektedir (Wilson 1985:9-20). Modernleşmeyi küresel, evrensel, tüm dünyayı içine alan bir olgu olarak algılayan Wilson belirli bir coğrafya veya zamanla ilgili bir durum olmadığını ileri sürmektedir.

4. DİN

4.1. Olmazsa Olmaz

Wilson'ın din konusundaki en önemli tespitlerinden birisi de modernleşmenin beraberinde ürettiği değişim ve dönüşümlerin ahlâkî değerleri gittikçe yok etmesidir. Toplumlarda modernleşme derecesiyle ahlâkî değerler arasında bir bağ vardır: söz konusu toplum ne kadar modernleşirse ahlâkî değerleri de o oranda çöküş yaşar. Ahlâkî değerlerden yoksun kalan birey bu eksikliği giderebilmek için dine ihtiyaç duyar. Bu noktada yeni dinî hareketlerin vücut bulması da kaçınılmazdır. Zaten zayıflamış olan geleneksel inancından vazgeçebilmesi için kendisine birçok alternatif sunulan birey, seçenek çokluğundan dolayı zorluk çekmemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra seçmiş olduğu inancı değiştirmemesi için önünde hiçbir engel yoktur. Tüketim toplumunda dinî değerler tüketildikçe marjinalite artıyor, kolayca gözden çıkarılabilir durumuna düşen dinin prestiji toplumsal anlamda azalma gösteriyor ve nihayet sekülerleşmiş dinler de piyasada yer almaya başlıyorlar. Wilson, her ne kadar kolayca tüketilebilen bir meta haline gelse de dinin toplum için gerekli olduğunu, toplumsal bütünlüğün sağlanması adına var olması gerektiğini dile getirmiştir. İnsanoğlunun bir grubun, özellikle dinî bir grubun üyeliğine ihtiyaç duymasının, bilim ve teknoloji her ne kadar ilerlemiş olsa da insanların kurtuluş için aşkın bir olguya gereksinim duymasının, arz-talep doğrultusunda bireyin yalnızlığını ortadan kaldıracak yeni dinî hareketlerin ortaya çıkmasının dinin işlevselliğini açık hâlâ getirdiğini ifade eden Wilson dinin gerekliliğini de vurgulamış olmaktadır (Wilson 1982: 49).

Auguste Comte modernleşen toplumlarda dinsizliğin görüleceğini ve dinsizleşen toplumun en doğru noktaya ulaşacağını çok uzun yıllar önce dile getirmiştir. Bununla da kalmayıp sosyoloji bilimini din ve kendisini de peygamber olarak ifade etmiştir. Wilson ise sekülerleşmenin bir toplumu daha huzurlu veya daha mutlu yapacağını iddia etmediği gibi, toplumun sürekli olarak düzen sağlanması anlamında bir dine ihtiyaç duyabileceğini de belirtir. Bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçları olduğunu ve bu zamana kadar bu ihtiyaçların din tarafından karşılandığını, bilimin ve rasyonelleşmenin bu ihtiyaçları daha etkili bir biçimde karşılaması durumunda ise dine olan talebin azalacağını Wilson 1960'lı yıllarda söylemiştir.

4.2. İnsan Doğasının Vazgeçilmez Parçası

Sekülerleşme teorisi doğrudan din ile bağlantılıdır. Şüphesiz bir biçimde kaynağı Batı'ya dayanan bu paradigmanın bazı teorisyenlerine, özellikle destekleyenlere göre, bir zamanlar toplumsal hayat ve toplumsal kültür din ile karakterize edilmekte, bireysel hayat da dinî kurumlar tarafından kontrol altında tutulmaktaydı (Bruce 2013: 5). Dolayısıyla, toplumsal anlamda kaçınılmaz olarak dinin, geçmiş dönemlerde, çok büyük önem taşıdığını söylemek yanlış olmazdı. Süreç içerisinde toplumsal, kültürel ve evrensel olayların etkisiyle yaşanan değişim ve dönüşümlerin sebep olduğu sekülerleşme paradigması, Wilson (1966 ve 1982) ve Bruce (1996 ve 2002) tarafından sanayileşmenin, Batı Avrupa tarihinde yaşanan Aydınlanma ve Fransız Devrimi gibi bazı temel olayların bir sonucu olduğu vurgulanmıştır. Bu değişim ve dönüşümler sonucunda, en çok etkilenen kurumun din olduğunu ifade etmek genel bir düşüncedir. Egemen konumdan eşit konuma ve hatta neredeyse yok olma durumuna gelen din toplumsal açıdan büyük önem kaybetmiştir. Gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, bu süreç içerisinde sekülerleşme, dinî pratiklerin azalması ya da dinî kurumların bireysel hayatlar üzerindeki etkilerinin zayıflaması değil, dinin sosyal işlevlerinin yok olması anlamına gelmektedir (Bruce 2002: 58). Sonuç itibarıyla, modernitenin kaçınılmaz olarak dinin toplumsal önemini zayıflatmış düşüncesi çoğu teorisyen tarafından kabul görmektedir.

Bryan Wilson'ın sekülerleşme tezine karşı eleştiriler ve itirazlar hep olmaktadır. Sekülerleşme göstergelerini belirlemeye çalışan Wilson, öncelikle geçmiş toplumların ve şimdiki toplumların kıyaslamasını araç olarak kullanmıştır. Sonuç itibarıyla, Wilson sekülerleşmenin rasyonelleşme, bilimsel gelişme ve modernleşme ile baş gösterdiğini; bundan dolayıdır ki önceki toplumların seküler olmadığını ya da çok daha az seküler olduğunu başka bir deyişle önceki toplumların daha dindar olduklarını kabul eder. Geçmişteki ile günümüzdeki insanların dindarlık seviyelerinin ölçülmesinin ve kesin bir yargıya varılmasının imkânsızlığını ortaya koyan itirazların bir kısmı bu yöndedir. Wilson bu itirazları kısmen kabul eder. Bununla birlikte, eskiden insanların yürekten dindar olduklarını, en etkili dönemlerinde Avrupa'daki kiliselerin içten gelen sapkınlık ve dıştan gelen putperestlik ile mağdur edildiğini, eski toplumların doğaüstü ile daha yakından ilgilendiğini ileri sürer. Burada dikkat edilmesi gereken nokta ise Wilson'ın pagan inanç üzerinden değerlendirme yapmasıdır. Wilson eski dindarlığı Hristiyanlık, sekülerleşmeyi de Hristiyanlıktan arınma olarak algılamamaktadır. Bu bağlamda çok önceden Max Weber'in değindiği gibi Hristiyanlığın bizzat kendisi sekülerleştirici bir özelliğe sahiptir (Wilson 1982: 150-1). Sekülerleşme tezinin evrenselliğine vurgu yapan Wilson'a göre sekülerleşme kavramı sadece Hristiyanlık dinine özgü olmadığı gibi Hristiyanlaştırma karşıtı bir olgu da değildir ve hiçbir zaman bir tek dine mahkûm kalmayacaktır.

Küresel dünyanın en büyük özelliklerinden birisi de inanç çoğulculuğudur. Her toplumda farklı inançlara rastlanıldığı gibi aynı toplum içerisinde aynı inancın farklı yorumları da görülmektedir. Dinin birçok formu olabileceğini vurgulayan Wilson, büyüye, kehanete, cadılığa, astrolojiye, ruhiyatçılığa, falcılığa ve buna benzer birçok şeye inanmaya izin veren çok farklı dinlerin varlığından bahsetmekte ve toplumun şu an olduğundan çok daha fazla eskiden bu tarz olgulara, doğaüstü güdülere maruz kaldığını dile getirmektedir. Bu durumda doğaüstüne olan inanç genel olarak ele alınırsa, *“Asla bir inanç çağı olmamıştır.”* tartışması bütünüyle geçersiz kalır.

4.3. Kişiyi Özel Din

Geçmişte sahip olduğu toplumsal ve kurumsal fonksiyonları bir bir yitirmeye başlayan din, daha çok özel alanda işlev görmeye başlar. Wilson'a göre dinin özelleşmesi, bireylerin tercihinine sunulan bir olgu haline gelmesi, dinin zayıfladığına ve etkisinin yok olmaya başladığına işaret eder. Toplumda birçok türüne rastlanan cemaatler dinin özelleştikğini gösteren en önemli deliller arasında gösterilebilir. Bireylerin inanma gereksinimlerini karşılamak üzere oluşturulan cemaatler oluşum aşamasında bireysel ihtiyaçları göz önüne almak zorunda kalır. Sonuç olarak, birey kendi çıkarları doğrultusunda en uygun olan, bununla birlikte dinî kimliğin yanı sıra sosyal kimliğe de önem veren cemaati veya dini seçerek bir bakıma inancını kendi özelinde yaşar ve gerekliliklerini yerine getirir. Din daha çok özelleştikçe, çok renklilik ile birlikte cemaat oluşumlarında artış ve karışım da görülmeye başlar. Yeni toplumsal sınıflar olarak da adlandırabileceğimiz bu gruplar, dini yorumlama gücünü artık kendilerinde görmeye başladıklarından dolayı bütünüyle yeni bir din ortaya çıkararak üyelerinin kullanımına sunabilir (Wilson 1966: 41). Her ne kadar bireyler üyesi oldukları dinî grupların yönlendirmelerine ve yaptırımlarına maruz kalsalar da bireysel tercihleri seçim yapma aşamasındaki en önemli belirleyicidir. Ayrıca bireysel tercih anlamında her birey kendi dinini oluşturabileceği için kişiyi özel dinlerin varlığını da inkâr edilemez. Nitekim adını *“Ben Tanrı'ya inanıyorum, ama ... uzun zamandan beri kiliseye gittiğimi hatırlamıyorum... Tanrı madem içimde, kiliseye ihtiyacım yok... Biz fizikî hayat süren kutsal varlıklarız.”* diyen Sheila Larson'dan alan ve bir tür bireysel din için kullanılan *Sheilaism* (bkz. Kirman 2005:27) kavramı içerisinde çok fazla teolojik düşünce olmayan çoklu dinlerin parçalarına atıf söz konusudur. Bununla birlikte Cindy Crawford; *“Ben dindarım fakat kendime göre. Hep bir Cindy Crawford dinimin olduğunu söylerim – kendi dinim.”* diyerek kendine özel bir din arzusunu dile getirmiştir (Yamane 1997: 116).

Wilson dinin popülaritesinde veya öneminde görülen gerileme ile özelleşmenin birbiri ile yakından ilgili olduğunu belirtmiştir. Özelleşen dinin toplumsal anlamda değerinde azalma görülmesini kaçınılmaz olarak değerlendiren Wilson'ın bu görüşüne karşı çıkan Daniel Bell, modernleşmenin kamusal hayat sınırları içerisinde kurumsal otoritenin değerinin düşmesine neden olduğunu ve bireylerin özel dünyalarına çekilmelerine yol açtığını ifade ederek inançların kapsam ve karakterlerinde belirli ve elzem bir değer kaybının olmadığını dile getirmektedir (Wilson 1976: 259-276). Wilson ise, bu tür değişimlerin ana kaynak üzerinde çok büyük etkisinin olacağını ve mevcut oluşumu bireyin içselleştirmesi ile özünü kaybedebileceğini ısrarla vurgulamıştır. Bir diğer ifadeyle, Wilson kurumsallığa, Bell ise bireysel inanca gönderme yapmaktadır. Bireylerin dinî inançlarını özellerinde yaşamalarına sebep olan din değer kaybına uğrayarak dinî olguların önem kaybettiğine işaret etmektedir. Özel alana doğru yönelen inançlar daha özgür bir şekilde ifadelerini bulurlar ve topluma yansımaları bu şekilde gerçekleşir. Bu yansıma süresince bireyin inancının gündelik hayatına etki derecesine bakılır ve böylece sekülerleşme derecesi hakkında fikir sahibi olunur.

5. KAVRAMSAL FARKLILIK: SEKÜLER - SEKÜLERİZM - SEKÜLERLEŞME

Sekülerleşme tezi ile ilgili olarak Wilson'ı diğer birçok sosyologdan ayıran özelliklerinden birisi de bu teze karşı ideolojik bir yaklaşımda bulunmamasıdır. Başta David Martin olmak üzere sekülerleşme tezine ideolojik anlamlar yükleyerek bu tür yaklaşımlarda bulunan sosyologları da eleştirmekten geri durmamıştır (Wilson 1979: 277). Sosyal yapı içerisinde meydana gelen bir süreç olan '*sekülerleşme*' ile dinî zayıflamayı teşvik etmeyi arzu edenlerin ideolojisi olan '*sekülerizm*' yanlış anlaşılmaya müsait olduğu için sekülerleşme tezine karşı olanların sıkça başvurduğu bir kurtarıcıdır.

Wilson sekülerleşme tezini, din ve toplum etkileşimi sonucu görülen gündelik hayat ve pratiklerdeki değişikliklere vurgu yaparak, toplumsal anlamda dinin güç kaybına ve etki azalmasına maruz kaldığını dile getirmek için ortaya atmıştır. Evrenselliğine vurgu yaptığı sekülerleşmenin dinimsi çoğulculuğa yol açtığını ve insanların, modernleşmenin etkisiyle yeni yeni oluşmaya başlayan bu tüketim toplumunda, bu çokluktan çıkarlarına uygun olanı seçebildiklerini söyler. Toplumsal yapıda gördüğü bir değişimi dile getiren ve din ile toplum etkileşiminde ortaya çıkan bu değişimin yanında ya da karşısında olmadığını açık bir şekilde vurgulayan Wilson, siyasi baskı altında ideolojileri yansıtan dinî inançların, felsefelerin kesinlikle gerçek dinî nitelikler taşımadığını da belirtmiştir. Ona göre, toplumsal hayatta köklü değişikliklere yol açtığını düşündüğü sekülerleşmenin hiçbir ideolojik boyutu yoktur ve olmamalıdır.

6. BÜYÜDEN ARINMA

İnsanoğlu her zaman bilinmeyene ilgi duymuştur. Özellikle gelecekte olacaklar konusunda bilgi sahibi olmak insanları cezbetmiştir. Ölümden sonraki hayat inancı, hatta bu doğrultudaki farklı inançlar göz önüne alındığında din olgusu bu noktada en fazla gizem barındıran kurum durumundadır. Bununla beraber, Wilson da dâhil olmak üzere birçok düşünür, sosyolog bu durumun modernleşme ile birlikte yavaş yavaş değiştiğini ifade etmiştir. Bir diğer ifadeyle, Aydınlanma, teknolojik gelişmeler ve hatta okuryazarlığın artması ve bilgiye kolay ulaşma sonucunda toplumsal bilinç artmış ve akabinde insanlar sorgulamaya başlamış ve gelecek hakkında görece bilgiler verdiği düşünülen dinin toplumsal önemi ve işlevi azalmaya ve zayıflamaya başlamıştır.

Dünyanın büyüden arındırılması hakkında Wilson'ın Max Weber'den esinlenmiş olduğu ileri sürülebilir. Weber, gündelik hayatta dayatılan anlamlardan ziyade aklın ön plana çıkmasıyla birlikte bu anlamların artık bireyler ve toplumlar tarafından üretilmeye başlandığını öne sürmüştür. Artık nedenselliğin öne çıktığını vurgulayan Weber'in görüşlerine Wilson'ın itiraz ettiği söylenemez. Bununla birlikte, Wilson farklı bir noktaya da değinme gereği hissetmiştir. Dinin

insanlar için birçok fonksiyonu olduğunu bunlardan birisinin de kurtuluşa ermek için rehberlik yapmak olduğunu ifade eden Wilson, dinin artık bu görevinin yok olmaya yüz tuttuğunu belirtmiştir. Bunun temel sebebi olarak da moderniteyi gösteren Wilson, dünya üzerinde yaşanan büyük göçler ile göçmenlerin dinlerini beraberinde getirdiklerini ve bunun da dinî çoğulculuğa sebebiyet verdiğini ifade etmiştir. Toplumsal bütünleşmenin önünde büyük bir engel olarak duran bu durumda, din toplumsal varlığını işlevleriyle değil önceki konumu ile devam ettirebilmektedir. Sonuç olarak, Wilson'a göre sekülerleşme, modernitenin temel *dinleri* tarafından farklı yoğunluk derecelerinde hayata geçirilen dünyanın büyüden arınmasıdır.

7. TOPLUMLAŞMA

Cemiyet, cemaatin yaptığı gibi, temelinde ahlâkî değerler bulunduran geleneklere, örf ve adetlere dayalı dinî kurallarla belirlenmiş esaslara dayanan fonksiyonlarını yerine getiremez. “*Ahlaki iknalardan teknik zorunluluklara doğru yön değiştiren, toplumsal sistemlerdeki kontrol doğaüstü mefhumlara bağlı olmaktan uzaklaşır.*” (Wilson 1976: 267). Bu nedenle de din gizli kalmış önemli fonksiyonlarından birini kaybetmiştir: kontrol kişiler arası olduğu sürece, özel değerler ve dinî kurallara dayanan örf ve adetler üzerine inşa edildi. Sonuç olarak, bütün sisteme tesir eden dünya, dini kurumların, kiliselerin ve cemaatlerin ahlâkî otoritelerini zayıflatmıştır. Aslında, Wilson, modernleşmeyi cemaatten cemiyete bir dönüşüm olarak yorumlar ve şu tespiti yapar: “*Sekülerleşme cemaatin zayıflamasıdır: sekülerleşme toplulaşmanın doğal bir sonucudur.*” (Wilson 1976: 265-6; 1982: 154) şeklinde de tezini formüleştirebilir.

Sekülerleşme paradigmasının hem bireysel hem de toplumsal boyutuna vurgu yapan Wilson, sekülerleşmeyi daha küçük gruplar anlamına gelen cemaat etkisinin yapısal çöküntü ve bozulma geçirerek, daha büyük gruplar anlamına gelen cemiyete dönüşümü olarak görür. Bu bağlamda, bir toplum tipolojisi yapan ilk düşünür İbn Haldun'dur. Medeniyetin şehir hayatı ile doğduğunu ileri süren İbn Haldun, toplumu *Bedevi* ve *Hadari* olmak üzere iki gruba ayırmıştır (İbn Haldun 2014: 1358). Bedevi toplumların Hadari toplumlara dönüşümü üzerine benzer bir tipoloji günümüze daha yakın bir sosyolog olan Ferdinand Toennies tarafından yapılmıştır. Sanayileşme ve şehirleşme ile birlikte yaşanan büyük değişim ve dönüşümleri anlamlandırmaya yönelik düşüncelerini ifade eden Toennies, geleneksel tarım toplumunu ‘*cemaat*’, kente ait modern hayat tarzını da ‘*cemiyet*’ olarak kavramsallaştırmıştır. Bedevi toplumdan Hadari topluma ya da cemaat tipi toplumdan cemiyet tipi topluma geçiş ile yaşanan farklılıkların, değişim ve dönüşümlerin gündelik hayattaki bazı değerlerin yok olmasına sebep olduğu varılan ortak sonuçtur. Bu değer kaybının ya da azalmasının din üzerinde etkili olması durumu ise sekülerleşme olarak değerlendirilmiştir. Topluluktan toplulaşmaya geçiş ile özetlenen toplumsal değişim, Wilson'a göre dinin üstlenmiş olduğu görevleri başka kurumların devralması ve bunun sonucunda da dinin öneminin azalmaya başlaması ile özetlenebilir.

Bryan Wilson sekülerleşmeyi, sanayileşme sürecinde etkin mekanizmalar içerisinde rasyonalizm ve bürokrasinin artması sonucunda kiliselerin azalan etkisinin geri döndürülemez bir süreci olarak tasvir etmektedir (Wilson 2016). Bununla birlikte, Bryan Wilson'a göre bir toplum; ‘*doğaüstü*’ne ayrılan zenginlik miktarı azaldığında; sosyal davranışların dinden bağımsızlığını arttırdığında ve din ile çok az bağı olan ya da hiç bağı olmayan kurumların haklılıklarının artması durumunda sekülerleşir (Wilson 1976: 8).

Son olarak, Wilson sekülerleşmenin toplulaşma ile birlikte görüldüğünü iddia etmiştir. Din kişiye özel, bütünsel, rasyonel tekniklere ya da “*maliyet-etkinlik kriterleri*”ne karşı duyarsız bir “*bölünmez ana gerçek*” kurtuluş vaat ettiğinden dolayı, bir ‘*topluluk*’ içinde ortaya çıkmak zorundadır (Wilson 1976: 116). Yüz yüze, daha samimi ve yakın ilişkilerle beslenen geleneksel toplumlarda din niteliklerini ortaya koyarak birey üzerinde daha etkili olabilmektedir. Bu tür topluluklarda bireyler için dogmatik değerler her zaman ön plandadır. Sorgulanmayan dinî değerler

(kutsal) topluluk tarafından kolay bir biçimde içselleştirilir. Topluluktan toplum olmaya doğru yönelen bireyler, bir diğer ifadeyle rasyonalitesi artan, sorgulamaya başlayan, bireyselliği artan, alternatifleri çoğalan insan artık '*seküler*' olarak tanımlanır hale gelir.

8. BİREYSEL SEKÜLERLEŞME

Batı toplumlarında kiliselerin insanlar üzerinde çok etkili olması çok eskilere dayanmaktadır. Kiliseler Tanrı ile insan arasında aracı kurum görevini zorunlu olarak üstlenmiştir. Toplum üzerindeki nüfuzunu kaybetmemek adına rasyonel aklın eksikliğini çok iyi yönlendirmeyi başarabilen kilise, insanların nasıl bir dinî hayat yaşamaları gerektiğini baskı yoluyla dayatmaktaydı. Rasyonalitenin artması, daha genel bir ifadeyle modernleşmenin vücut bulması ile kilise önceden üstlendiği bazı görevleri zamanla farklı kurumlara zorunlu olarak terk etti. Bu bağlamda, kilisenin toplum üzerindeki etki kaybı Wilson tarafından "*bireysel sekülerleşme*" olarak tanımlanmıştır. İnsanlar artık dinî kurumların tahakkümünden kurtulup inancını kendi özellerinde yaşamaya başlamış ve dindarlık noktasında birey toplumdan kurumsal anlamda kopmaya başlamıştır. Peter Berger, David Martin, Grace Davie, Rodney Stark gibi sosyologlar, Wilson'ın önderi olarak düşünüldüğü sekülerleşme teorisini yanlışlamak için artan bireysel dindarlığa gönderme yaparlar. Oysa Wilson, kiliselerin insanların inançları, eylemleri ve ahlâkî kuralları üzerinde doğrudan etkili olamamalarının sekülerleşme belirtisi olarak yorumlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Sekülerleşme, merkezinde sosyal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı, farklılıkların gündelik hayatta benimsendiği toplumsal bir süreçtir. Toplumsal değişim ve dönüşüm üzerine ve sebep olduğu sonuçlar ile ilgili olarak Wilson, Dobbelaere ve Chaves tarafından farklı yorumlar ortaya atılsa da sosyologlar bireysel seviyedeki dindarlıkta görülen değişikliklerin sekülerleşme sürecinin sadece muhtemel sonuçlarından olduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bununla birlikte, bireysel dindarlık ile ilgili bilginin kesin olarak güvenilir ve uygun bir ölçüt olarak düşünülmemesi gerektiğini de vurgulamışlardır.

Bireysel seviyedeki değişimler sekülerleşme sürecinin muhtemel sonuçlarından sadece birisidir. Ancak bireysel dindarlık üzerine bilgilere sekülerleşmenin güvenilir ve uygun tek ölçüsü olarak yaklaşmak yanlış olur. Bu nedenle, bireysel seviyedeki değişimlere odaklanan eleştirmenler, toplum düzeyindeki dönüşümleri, özellikle din ve diğer kurumlar arasındaki ilişkilerde görülen değişimleri göz ardı ederler (Chaves 1994: 759).

Klasik sekülerleşme teorisine yakın olan Bryan Wilson teorisinin bireysel inancı değil sosyal yapıyı ve sosyal düzeni kapsadığını tekrar tekrar vurgular. Wilson'a göre, sekülerleşme dinin sosyal fonksiyonunun zayıflaması anlamına gelmektedir. Birey üzerindeki etkisinin değerlendirilmesinin zorluğunu dile getiren Wilson, bu değerlendirmenin ya da ölçümün zaten gereksiz olduğunu çünkü sekülerleşme olarak adlandırdığı tezin birey üzerindeki etkisiyle değil toplum üzerindeki etkisiyle ilgili bir durum olduğunu vurgulamıştır. Nitekim kiliselerin etki kaybına rağmen bireylerin dinden bütünüyle uzaklaştıklarını söylemek yanlış olur. Bu bağlamda birey herhangi bir kiliseye bağlanmadan da "*inanma*" ihtiyacını karşılayabilir. Bu görüşü destekler nitelikte, Grace Davie'nin "*ait olmadan inanma*" (Davie 1990) görüşüne de atıfta bulunulabilir. Davie'ye göre, toplumsal değişim ve dönüşümden etkilenen bireyler, dindarlıklarını farklı şekillerde yaşayabilirler. Bu nedenle, dinin toplum üzerindeki etkisi birey üzerindeki etkisinden hem daha çok hem de daha önemlidir. Diğer taraftan, bu görüşün, sekülerleşmenin bireysel boyutuna değinmeyi gereksiz gören Wilson'ın görüşüyle benzerlik taşıdığını söylemek çok da yanlış olmaz. Wilson'a göre din birey üzerinde etki kaybı yaşamıştır fakat bu sadece kiliselerin bireyler üzerindeki etki ve önem kaybı olarak açıklanabilir. Bu görüş doğrultusunda, kiliseler bireylere neye inanacaklarını, ibadetlerini nasıl yerine getireceklerini ve yaşamlarına yön veren ahlâkî değerleri nasıl benimseyeceklerini dayatabiliyordu (Dobbelaere 2005: 141-6). "*Inanmadan ait olma*" durumunun, sekülerleşmenin veya

toplumsal değişmelerin bireyi daha özgür kıldığına yönelik bir belirti olduğu, hatta bu görüşün, inançtan yoksun olan insanları kiliselere çekme amaçlı olabileceği yorumunda bulunan sosyologlar da olmuştur (Mountford 2011).

Wilson'ı sekülerleşme tezini destekleyen diğer sosyologlardan ayıran bir özelliğini de “*Dinî kurumların, pratiklerin ve bilincin toplumsal önemini kaybetmesi bütün toplumun sekülerleşmiş bir bilince sahip olduğu ve bireylerin dinî ilgilerinden bütünüyle vazgeçmiş oldukları anlamına gelmez.*” ifadesinde görebiliriz. Bu açıklamasıyla Wilson, modernleşme sonucu dinî inançların sayıca azalacağı ve varlıklarını koruyabilmek adına bir arada bulunmak zorunda kalacakları ve hatta zaman içerisinde yok olup gidecekleri fikrine sahip olan sosyologlardan ayrılmaktadır. Dinin, toplumsal yapının işleyişinde artık önemli bir unsur olmadığından daha fazla bir anlam içermeyeceğini vurgulayan Wilson, bir bakıma kamusal alanda yaşanan sekülerleşme sürecinin bireyi, en azından eskisi kadar, etkilemeyebileceğini ifade etmiştir (Wilson 1982: 151).

Wilson'a göre sanayi devrimi ile birlikte gelişme gösteren ülkelerde özellikle kiliseye devam olmak üzere dinsel pratiklere katılımda bir azalma vardır. Tarıma dayalı bir ekonomi modeli sergileyen geleneksel toplumdan kısmi makineleşmeyi yaşayan bir topluma geçiş insanların yaşam tarzlarında ve standartlarında değişikliğe yol açmıştır. Bu noktada bireylerin dinî inanışlarında görülen değişim asıl ele alınması gereken olgudur. Wilson özellikle İngiltere'de bu değişimin ibadet edilen yerlere katılımı ve bu tür yerlere bağlılığı olumsuz yönde derinden etkilediğini ifade etmiştir. Dinin toplumsal hayattan çekilmesi, istatistiksel anlamda dinin öneminin azaldığı anlamına gelmektedir. Bu nedenle de Wilson sekülerleşmenin sanayi toplumunun sonuçlarından birisi olduğunu dile getirir. Sanayileşme ile birlikte şehirleşmenin de yaşandığı ve şehir hayatına dâhil olan bireylerin hem genel hayat tarzlarında hem dinî yaşantılarında büyük değişimler deneyimlediği unutulmamalıdır.

9. ÇOĞULCULUK – YOZLAŞMA – ÇOKLU SEKÜLERLİKLER

Modern dünyada artan dinî çoğulculuk, sekülerleşme üzerine yapılan tartışmaların merkezinde yer alan unsurlardan birisidir. Bu, sekülerleşme tezine karşı olanlar tarafından kullanılan ve dinî canlanmanın temel göstergesi olarak ileri sürülen bir görüştür. Diğer taraftan, sekülerleşme teorileri dinî çoğulculuğu, dinin güvenilirliğine bir tehdit olarak yorumlar (Wilson 1966; Berger 1967). Wilson'a göre dinî çoğulculuk dini canlandırmak yerine değerini düşürmekte ve önemsiz hâle getirmektedir.

Bununla birlikte, sekülerleşme tezini destekleyenler çoğu kez sürecin çok boyutluluğuna ve muhtelif düzeyleri arasındaki nedensel ilişki eksikliğine vurgu yaparlar (Dobbelaere 1999: 245). Dahası, bu yaklaşımın daha çok toplumsal düzeyi ilgilendirdiğini ileri sürerler, bundan dolayı dinî pratiklerdeki zayıflama ya da geçici artış sekülerleşme sürecinin yokluğu anlamına gelmez (Wilson 1998: 49). Wilson'a göre modern toplumlarda din toplumsal önemini kaybederken, postmodern toplumlarda kutsallık atfedilen değerler bütünüyle farklılaşmıştır. Futbol, müzik, sinema gibi seküler eğlencelerin ya da boş zaman değerlendirme aktivitelerinin insanlara dinî olmayan farklı bir dünya sunduğunu dile getiren Wilson, bunun da dinî canlanma olarak değerlendirilen olgunun ardında yatan motivasyonlardan birisi olduğunu vurgulamıştır.

Modern toplumlarda din kurumunun prestij kaybetmesi, nüfuzunun azalması ve işlevlerinin çoğunu farklı kurumlara devretmek zorunda kalması ve bireye çok sayıda alternatif dinî inanç sunulması sonucunda birey karar sürecinde kendi kriterlerini göz önünde bulundurabilecek özgürlüğü elde etmiştir. Bu yüzden sekülerliğin ortaya çıkışı, kültür çevrelerine göre farklılık arz etmekte ve sadece bir tek sekülerleşme sürecinden değil, sekülerleşmelerden bahsedilmesine olanak tanımaktadır (Wilson 1982: 152).

10. BİLİM

Wilson'ın sekülerleşme tezinde bilim dolaylı ve kaçınılmaz olarak çok büyük bir öneme sahiptir. Temel tezlerinden birisi de bilimsel gelişmelerle birlikte dinsel inançlarda zayıflama görülmesidir. Akıl, deney, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilmeye başlanan bilgi sayesinde insanlar sorgulamaya başlamıştır. Bilimsel aklın gelişmesi, daha bir önemli hâle gelmesi geleneksel olarak tabir edilen dinlerin durumunu tehlikeye sokmaya başlamıştır. Modern toplumlarda deneysel ve rasyonel yöntemlerin bir ürünü olan bilimin etkisi ister istemez din kurumunun üzerinde de hissedilmiştir. Özellikle bireysel anlamda dindarlık üzerinde artan rasyonalite ve bilimsel bilgiden dolayı bireyin yorum gücünde artış yaşanmıştır. Rasyonel düşünce bilimselliği, bilimsellik de rasyonel düşünceyi tetiklemektedir. Rasyonalite artınca bilimsel düşünce gelişim göstermekte, bilimsel düşünce gelişmeleri doğurduğunda da rasyonalite artmaktadır. Gündelik hayatında rasyonel düşünce ve bilimsellik tecrübe etmeye başlayan bireyin dine daha az ihtiyaç duyacağı ileri sürülmektedir. Geçmişte, din, fiziksel ve sosyal dünyaya anlam katarak evreni yorumlardı ve insanların hayatlarına amaç ve anlam katardı, artık birey doğaüstü güçlere körü körüne inanmak yerine bilimsel bilgiyi kullanarak teknik ve teknolojik bilmeyi dinî değerlerin önüne koymaktadır. Dünya ve doğaya yönelik açıklamalar bilimsel terimlerde son derece uzman olanlar tarafından verilir ve “anlaşılmamış olan artık ‘sır’ değildir, sadece ‘henüz çözülmemiş bir problem’dir.” (Wilson 1976: 268).

Bilimsel gelişmeler ile teknolojik gelişmeler birbirini tetikleyen kavramlardır. Birinin gelişmesi diğerini de kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Bu bağlamda Wilson teknolojik gelişmelerin bireyin kutsala olan ihtiyacını kısıtladığını ifade etmişse de, din ve bilim ile din adamı ve bilim adamı arasında bir çatışmanın olmadığını da dile getirme ihtiyacı hissetmiştir (Wilson 1966: 43). Özetle, sekülerleşme teorisine göre bilimsel gelişmelerin sekülerleşmeye neden olmasının başlıca iki sebebi vardır. İlki, bilimsel gelişmeler ışığında artan rasyonel bilinç düzeyidir. İkincisi ise bilimsel gelişmeler nedeni ile ortaya çıkan yeni teknolojinin hayatın parçası olması ile beraber yaratıcıya ve beraberinde dine duyulan ihtiyacın azalması ya da hayattan tamamen uzaklaşmasıdır (Wilson 1966: 28). Wilson'a göre bilim ve din bir arada var olabilir, birinin diğerine, özellikle de bilimin dine zarar vereceği düşünülemez.

11. SÜREGELEN MODEL

Sekülerleşme paradigması din var oldukça varlığını sürdürecektir bir olgu olarak birçok sosyolog tarafından kabul görmektedir. Bu bağlamda Wilson, orijinali *'The Inherited Model'* olan ve Türkçe'ye *'Süregelen Model'* (Darende 2017) olarak aktarılabilecek bir kavramı din sosyolojisi literatürüne kazandırmıştır (Wilson 1985: 9-20). Bu kavramdan Wilson'ın dinin geçmişten günümüze varlığını koruduğunu ve muhtemelen de bunu devam ettireceğini vurgulamak istediği anlaşılmaktadır. Modele göre, din bireysel, toplumsal ve kurumsal anlamda varlığını sürdürmeye devam etmekle birlikte toplumsal nüfuzu ve bireyin bilincindeki önemi azalacaktır.

Öncelikli olarak, sekülerleşmenin kuşaktan kuşağa aktarılan modeli, sosyal sistemin işleyişi ile ilgilenir. Sekülerleşmiş olan sistemin kendisidir. Doğüstü algılayış, ya etkileyici bir şekilde dile getirilen halk ifadeleri ya da özel tercihler olarak devam edebilir, fakat sosyal eylemin belirleyici faktörleri olmaktan çıkarlar. Sistem artık, soyut olarak bile, takdir-i ilahiye gerçekleştirme işlevini yerine getirmez. Ne kurumlar ne de bireyler öncelikli olarak doğüstü amaçlara ulaşmak için çalışır. Comte'un öngördüğü gibi ve Max Weber'in belirttiği yöntemlerde, rasyonel planlama ve yeni teknolojinin yayılması, gerekçeleri olarak, Tanrının yüce zaferini değil, insan refahının amacını hatırlatır. Özel yaşamlarında, insan, değer biçen duygusal eğilimlerinden vazgeçmez ve kişisel memnuniyeti için doğüstüne başvurmaya devam edebilir, fakat bunun gibi eğilimlere toplumsal tabakayı etkilemeleri için sınırlı ve azalan ölçüde izin verilir. Kamusal alandaki rolünde, irrasyonel

insan, çoğunlukla insan-yapımı olan bir çevrede harici düzenin gittikçe artan rasyonel yapısına katkı bile yapabilir (Wilson 1985: 7).

12. YENİ DİNİ HAREKETLER - SEKÜLERLEŞMİŞ DİNLER

Din sosyolojisi literatüründe, birçoğu karizmatik liderler etrafında eklektik öğretilere sahip dinî ve felsefî oluşumlar olarak özellikle II. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkmaya başlayan, ancak kısa zamanda neredeyse dünyanın her yerinde etkinlik kazanan yeni dinî hareketler (bkz. Kirman 2010) ile sekülerleşme tezi arasında bir ilişki kurulur. Akademik kariyeri boyunca Wilson da sekülerleşme tezi ve yeni dinî hareketlerin oluşumu üzerinde durmuştur. Yeni dinî hareketlerin ortaya çıkması ile eski dinî grupların ve görüşlerin terkedilmediğini ifade eden Wilson, bu tarz oluşumların kesinlikle sekülerleşme tezini geriye döndürecek ya da yavaşlatacak nitelikte oluşumlar olmadığını vurgulamıştır (Wilson 1976: 61). Ona göre “*Mezhepsel çeşitlilik, yeni ortaya çıkan sınıfların işlerini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda, sekülerleşme sürecini de temsil etmiştir*” (Wilson 1966: 36).

Wilson’a göre bu yeni dinî oluşumlar toplumsal düzenin eksikliğinin yaşandığı, Durkheim’in ifadesiyle anominin baş gösterdiği zamanlarda ortaya çıktıkları için kalıcı olmaları düşünülemez (Wilson 1976: 78). Bu tarz yeni dinî oluşumlarda üye kazanma çok kolay olabileceği gibi kaybetme de çok hızlı olabilmektedir. Sosyalleşme konusunda problem yaşayan üyeler düşledikleri yaşam standartlarına bu gruplar içerisinde ulaşamadıkları durumlarda rahatlıkla grubu terk edebilmektedirler.

“Sekülerleşmiş dinler” olarak literatüre Wilson tarafından kazandırılan bu yeni dinî hareketlere genellikle yalnızlık duygusundan kurtulmak isteyen bireyler dâhil olmaktadır. Birey psikolojisinde bir yere ait olma ağır bastığı zaman dinî inançlar arka plana itilebilmektedir. Bu şekilde, dindar olmadığı halde dinî bir grubun üyesi olan insanların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bununla birlikte, yeni dinî oluşumların en temel özelliklerinden birisi mevcut toplumsal kültüre karşı olmalarıdır. İçinde bulundukları toplumun geleneksel değerlerden kopmaya başlaması, başka bir ifade ile toplumun kültürel değerlerinin aşınması ile yeni oluşumlar toplumsal görünürlük kazanırlar (Wilson 1976: 67).

Batı kültüründe ortaya çıkan ve tüm dünyada farklı belirtileri gözlemlenen sekülerleşme ve dinî çoğulculuk anlamında değerlendirilebilecek cemaatler ve tarikatlar arasındaki ilişki, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana kamusal görünürlük ve meşruiyet kazanmak adına mücadele veren birçok oluşum tarafından da deneyimlenmiş ve hâlâ da deneyimlenmektedir. Bu oluşumların liderleri teknolojik gelişmelerden sonuna kadar faydalanılması gerekliliğini, her türlü medya aracının kullanılmasını, bir başka deyişle modernitenin getirmiş olduğu bütün nimetlerin özümsemesini teşvik etmişler ve dahi etmektedirler. Bu tür toplumsal değişimlerin din üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkileri ya da sekülerleşme belirtileri olup olmadıkları ise tartışma konusudur. Wilsonvari bir bakışla söyleyecek olursak, bunların tamamı modernleşmenin beraberinde getirdiği gelişmeler olduğu için toplumsal yönden dinin önemini azaltır ve sekülerleşmeye yol açar.

13. İÇSEL SEKÜLERLEŞME

Bryan Wilson’ın sosyoloji literatürüne kazandırdığı kavramlardan biri de “*içsel sekülerleşme*”dir. İçsel sekülerleşme ile rasyonalite arasında sıkı bir bağ vardır. Bireylerin rasyonalitesindeki artış bireysel dindarlığı oluşturmaktadır. İçsel sekülerleşme ile birey dinî değerlerini ve faaliyetlerini rasyonel hâle getirmektedir. Bireyler düşünce bakımından sekülerleşip dinî yanlarını da muhafaza ederler. Bireysel dindarlıktaki artış ile birlikte kutsal olarak kabul edilen olgulara daha rasyonel yaklaşılması, dinî pratiklerin akıl yoluyla yeniden anlam kazanması, mitik-

aşkın unsurların geride bırakılması, öteki dünyadan ziyade bu dünya merkezli bir yaşam sürülmesi içsel sekülerleşme niteliklerini ortaya koymaktadır (Wilson 1982: 187).

Batı toplumlarında kilise kurumu eskisi kadar olmasa da önemini hâlâ muhafaza etmektedir. Bu bağlamda kiliseye devam etme ve kilise üyelikleri son derece önem taşımaktadır. Wilson, kiliseye devam ve üyelikler konusunda güvenilir bulgulara ulaşmakla birlikte kiliseye gitmenin topluluklarda sosyalleşme ihtiyacını giderebileceğini vurgular. Birey artık dinin kurumsal yanını sadece ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaya başlar. Modernleşmeyle birlikte kilisenin bir postane gibi algılanmaya başladığını ifade eden Wilson'a göre kilise artık modern toplum insanının gözünde sadece ihtiyaç duyulduğunda gidilen, oradan ayrılınca da bir dahaki ihtiyaca kadar uğranılmayan bir kurum haline gelmiştir (Wilson 1976: 19-21).

14. İSTATİSTİKSEL KATKI

Dinî üyelik ve dinî pratik ile ilgili istatistiksel bilginin dini ya da dinin toplumdaki yerini 'gerçek' anlamayla pek de bir ilgisi olmadığı sık tartışılan bir konudur. Açıkça görülüyor ki dinin anlamı gerek sayım yaparak gerekse de davranışları ölçerek, bütünüyle sayısal araçlarla değerlendirilemeyeceğini savunanlar vardır. Bunlar ne dinî bağlılığın gücünü ölçen uygun bir yöntemdir ne de belirli dönemlerde insanları kiliseye gitmenin 'kendi menfaatlerine' olduğuna ikna edebilecek gizli dürtüleri ortaya çıkarabilir.

Bryan Wilson, sekülerleşme tezine destek sağlamak için istatistiksel verilerden yoğun bir biçimde yararlanmıştır. Dinin ve dindarlığın ölçülemez olduğunu iddia eden sosyologlara rağmen Wilson sekülerleşme tezinin belirtilerini rakamlarla ortaya koymaya çalışmıştır. Öncelikle, modern Britanya'da din adamlarının sayısındaki düşüşün dinin sosyal öneminin gerilemesi ile ilişkili olduğunu iddia etmiştir (Wilson 1992: 87). Artan ilginin başta modernleşme olmak üzere farklı birçok sebepten ötürü azalması, sadece Britanya'da değil dünyanın birçok ülkesinde farklı oranlarda görülen bir durumdur. Wilson, Avrupa ülkelerinde, özellikle de Protestan ülkelerde, kiliseye devam eden insanların oranında ciddi bir azalmanın olduğunu vurgulamıştır. İstatistiksel anlamda dikkat çeken bir belirti de vaftiz edilme sayısındaki düşüştür. Nüfusun artmasına rağmen dinî törenlerin yerine getirilmesinde böyle bir artışın görülmemesi sekülerleşme göstergelerinden birisi olarak ileri sürülebilir. Dinî mesleklere olan talepteki belirgin düşüş de buna ilave edilebilir. Wilson, benzer birçok istatistiksel bulguları kullanarak sekülerleşme teorisinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmıştır.

SONUÇ

Modernleşme ve sekülerleşme bağlamında Wilson'ın argümanları ele alındığında literatüre muazzam bir katkının söz konusu olduğu gözlerden kaçmamaktadır. Sosyoloji ile ilgili olup da meta anlatılar hakkında görüş belirtmeyen, bu konulara değinmeyen yoktur. Fakat özellikle modernleşme ve sekülerleşme söz konusu olduğunda Wilson kadar adından bahsedilen çok az sosyolog vardır. Bu bağlamda, Wilson'ın 1966 yılında yazmış olduğu ve Türkçe'ye de tercümesi yapılmış olan *Religion in Secular Society (Seküler Toplumlarda Din)* adlı eseri Britanya'da din sosyolojisi alanında en çok okunan eser olma başarısını göstermiştir.

İnsanoğlu var olduğundan bu yana bir şeylere inanma ihtiyacı hep canlı kalmıştır. Bu ihtiyacı karşılamada araç konumunda olan din, beraberinde birçok işlevi de etkili bir şekilde karşılayan kurumlardan birisi olmuştur. Toplumsal düzen, eğitim, yönetim, ahlâk gibi birçok işlevi üstlenen din zamanla ve toplumsal değişme ve dönüşümle bu işlevlerini kaybetmeye başlamıştır. Bu noktada Wilson'a göre dinin üstlenmiş olduğu en önemli görev insanlığın sosyalleştirilmesiydi. Modernleşen insanların dinî değerlerden uzaklaşması ile dinin bu işlevinin yok olacağını düşünen Wilson, gelecek endişesini taşıdığını göstermek için bir soru yöneltmiştir: "Eğitim sistemi modern toplum değerlerini benimsedi, din kurumu sahip olduğu birçok işlevi yitirdi. O halde yeni nesilleri hangi kurumlar

sosyalleştirilecek?” (Dobbeleare 2006: 141). Muhtemelen cevabını bildiği böyle bir soruyu yönelterek toplumun gelecekle ilgili düşünmesini ve gerekli önlemleri almasını sağlayarak belki de Wilson toplumsal hayata en büyük katkıyı yapmış olmaktadır.

Sonuç itibarıyla, ‘toplumlaşma’, ‘sekülerleşmiş dinler’ gibi kavramları literatüre kazandıran Wilson, yapmış olduğu ve yaygın bir şekilde atıfta bulunulan sekülerleşme tanımı, sekülerleşme tezinin evrenselliğine vurgu yapması, başka bir ifade ile sekülerleşmenin her toplumda görülebileceği iddiasında bulunması, sekülerleşme sonucu din olgusunun bütünüyle ortadan kalkacağını ileri süren sosyologlarla aynı görüşü paylaşmaması, bireysel sekülerleşme ile bireyin daha rasyonel bir düşünce anlayışı geliştireceğine inanması, din ve bilimin çatışma içinde olmadığı ve aksine birbirlerini desteklediğini vurgulaması ve yeni dinî hareketlerin sekülerleşmiş dinler anlamına geldiğini ifade etmesi ile sekülerleşme teorisi bağlamında önemli bir isim olarak literatürde yer edinmiştir.

KAYNAKÇA

- Bauman, Z. 2006, *Liquid Modernity*, Cambridge: Polity Press.
- Berger, P. 1967, *The Sacred Canopy*, New York: Anchor Books.
- _____ 1999, *The Desecularization of the World*, Wm. B. Eerdmans Publishing.
- _____ 2008, “Secularization Falsified”, *First Things*, 180: 23-27 (Türkçesi “Sekülerleşme Yanlışlandı”, çev. M. A. Kirman, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49 (1): 271-281).
- Bruce, S. 1996, *Religion in the Modern World*, Oxford University Press
- _____ 2002, *God is Dead: Secularization in the West*, Wiley-Blackwell.
- _____ 2013, *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*, Oxford University Press
- Chaves, M. 1994, “Secularization as Declining Religious Authority”, *Social Forces*, 72 (3): 749-774
- Cox, H. 2001, *Fire from Heaven: The Rise of Pentecostal Spirituality and the Reshaping of Religion in the 21st Century*, Da Capo Press.
- Darende, Ö. F. 2015, “Sekülerleşme ve Laiklik Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (11): 151-187
- Davie, G. 1990, “Believing without Belonging: Is this the Future of Religion in Britain?”, *Social Compass*, 37(4): 455-469.
- Dobbelaere, K. 1981, *Secularization: A Multi-Dimensional Concept*, Sage Publications
- _____ 2005, *Secularization: An Analysis at Three Levels*, 2nd edition, European Interuniversity Press.
- _____ 2006, “Bryan Wilson’s Contributions to the Study of Secularization”, *Social Compass*, 53(2): 141-6.
- Ertit, V. 2014, *Sekülerleşme Dinden Uzaklaşmanın Hikâyesi*, Ankara, Liberte Yay.
- Giddens A. 1996, *The Consequences of Modernity*, Stanford: Stanford University Press
- Ibn Haldun (2014), *Mukaddime*, haz. A. Tekin, İlgi Kültür Yay.
- Kirman, M. A. 2005, *Din ve Sekülerleşme*, Adana, Karahan Yay.

-
- _____. 2010, *Yeni Dini Hareketler Sosyolojisi*, Ankara, Birleşik Yay.
- _____. 2015, "The Dialectics of the Sacred and the Secular", *European International Journal of Science and Humanities*, 1 (5): May 2015
- Koshul, B. 2005, *The Postmodern Significance of Max Weber's Legacy*, New York: Palgrave.
- Laermans, R. 1999, *Secularization and Social Integration*, Leuven University Press.
- Luhmann, N. 1985, "Society, Meaning, Religion", *Sociological Analysis*, 46 (1): 5-20.
- Marty, M. E. 2003, "Our Religio-Secular World", *Daedalus*, 132 (3): 42-48.
- Mountford, B. 2011, *Christian Atheist: Belonging without Believing*, O Books
- Wilson, B. R. 1966, *Religion in Secular Society: A Sociological Comment*, London: Watts
- _____. 1976, "Aspects of Secularization in the West", *Japanese Journal of Religious Studies*, 3 (4): 259-276.
- _____. 1976, *Contemporary Transformation of Religion*, Oxford University Press
- _____. 1979, "The Return of the Sacred", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 18 (3): 268-280.
- _____. 1982, *Religion in Sociological Perspective*, New York: Oxford University Press
- _____. 1985, "Secularization: The Inherited Model", *The Sacred in a Secular Age*, ed. P. Hammond, Berkeley: University of California Press.
- _____. 1998, "The Secularization Thesis: Criticisms and Rebuttals", *Secularization and Social Integration*, ed. J. Billiet, R. Laermans and B. Wilson, Leuven University Press
- _____. 2016, *Religion in Secular Society: Fifty Years On*, ed. S. Bruce, Oxford University Press (Türkçesi Wilson, 2017, *Seküler Toplumda Din*, çev. Ö.F. Darende, İstanbul, Tegen Akademi)
- Yamane, D. 1997, "Secularization on Trial", *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(1): 109-122